

6.6 Комплаєнс-ризика у системі забезпечення економічної безпеки підприємства

Умови ринкової конкуренції, кризові явища в економіці та пов'язані з цим процеси зубожіння населення, а також перерозподіл ринків збуту викликали появу та розвиток агресивних методів ведення бізнесу не тільки в Україні, а й в інших країнах світу. Звичайними явищами у ділових кругах стають нечесні методи ведення бізнесу, шахрайство, підкуп, рейдерство тощо. В умовах, що склалися, суб'єкти економіки вимушені відстежувати негативні тенденції ринку, контролювати процеси, що здійснюються у зовнішньому та внутрішньому середовищі, більш уважно стежити за показниками діяльності власного підприємства, ініціативами конкурентів, якістю підбору ділових партнерів та багатьма іншими чинниками, що забезпечують безпеку бізнесу.

Питання забезпечення безпеки не втрачають своєї актуальності з часів зародження людства. Американський психолог, засновник гуманістичної психології, А. Маслоу виділяв безпеку як одну з основоположних базових потреб людини, основну передумову виживання людства. Початково безпека сприймалась виключно як фізична захищеність, стан, коли кому-, чому-небудь ніщо не загрожує [12]. За часи розвитку наукової думки теорія безпеки зазнала більшої деталізації та набула значно ширшого кола застосування. Сьогодні «безпека» є міждисциплінарною категорією, що дозволяє тлумачити її дуже широко [14]. Окремо виділяють безпеку держави, суспільства, закладу, життєдіяльності, особисту безпеку людини, а також інформаційну, економічну, фінансову, кадрову, військову, політичну, екологічну та інші види безпеки.

Найбільшої зацікавленості викликає наразі теорія економічної безпеки підприємства, як одна з обов'язкових умов підтримки стійкого економічного і соціального розвитку

країни, мінімізації ймовірності виникнення соціальних, трудових, міжнаціональних та інших конфліктів, здатних загрожувати безпеці держави.

Розвиток теорії безпеки є закономірним наслідком розвитку суспільства. Підґрунтям виникнення науки про безпеку стала теорія потенційних конфліктів, яка вказує, що все існуюче в світі — це, насамперед, різні форми існування енергії, які знаходяться одна з одною у постійних потенційних конфліктах. Такі конфлікти мають різне підґрунтя та одну суть — боротьба за потенціал більш вищого рівня [9]. Згідно цієї теорії, автори вважають цілком закономірним виникнення конфліктів між учасниками ринкової взаємодії з приводу створення, поділу, розподілу та споживання трудових, матеріальних, фінансових та інформаційних ресурсів [9].

Проблемам забезпечення економічної безпеки підприємства присвячені численні роботи вітчизняних і зарубіжних авторів. Сутність та складові економічної безпеки розглядали А. Берлач, А. Беспалько, Т. Васильців, А. Васильчак, А. Власков, В. Гапоненко, Н. Гришко, З. Живко, В. Забродський, І. Карпунь, Л. Коженювські, Н. Корецька, Л. Корчевська, В. Ліпкан, Н. Лукашук, О. Ляшенко, О. Орлик, Н. Різник, В. Тамбовцев, І. Чумарін, М. Шарамко, В. Шликов та інші.

Аналіз трактувань економічної категорії, що наведені у науковій літературі, доводить, що автори виокремлюють два підходи до визначення економічної безпеки. Перший підхід базується на використанні поняття загрози. Другий підхід, уникаючи застосування поняття загрози у визначенні безпеки, базується на економічних поняттях досягнення мети функціонування підприємства. Існують також визначення, які об'єднують або змішують обидва підходи [2, с. 16].

В. Ліпкан, розвинувши далі дослідження дефініції «економічна безпека», виділяє чотири підходи у її трактуванні [14, с. 164]:

- статичний (безпека як стан захищеності від загроз і небезпек);
- апофатичний (безпека як відсутність загроз і небезпек);
- діяльнісний (система заходів, спрямованих на створення певних безпечних умов);
- пасивний (дотримання певних параметрів та норм, від забезпечення яких безпосередньо залежить безпека).

Залежно від мети аналізу економічна безпека підприємства може розглядатися як з позиції підприємства, так і з позиції різних агентів ринку, що взаємодіють з підприємством (споживачів, сумісників, податкових та кредитних органів тощо) [6]. Аналіз публікацій стосовно згаданої проблеми доводить, що фактори формування небезпек і загроз діяльності підприємства можна розглядати з різних точок зору залежно від сфери формування, механізмів впливу, можливості прогнозування тощо.

Узагальнивши наведені формулювання економічної безпеки підприємства, згадану категорію можна охарактеризувати як стан впевненості суб'єкта ринку у здатності протистояти всім видам загроз, що визначається суб'єктивно на певний період часу.

Економічний збиток підприємства від результатів його господарської діяльності може бути пов'язаний з нездатністю суб'єкта економіки протистояти конкуренції або бути наслідком впливу його внутрішніх чинників та якості менеджменту. Збиток може бути наслідком впливу зовнішніх факторів: як свідомих дій з боку інших підприємств (конкурентів, партнерів), так і стихійних (коливання на окремих ринках, дестабілізація національної економіки тощо) [5]. Система економічної безпеки підприємства обумовлена взаємодією різних факторів і повинна бути націлена на протидію як зовнішнім, так і внутрішнім загрозам. Згідно загальноприйнятого підходу стан економічної безпеки підприємства забезпечується ступенем впливу трьох груп факторів: функціональних

складових, що формуються у внутрішньому середовищі підприємства; дією зовнішніх чинників негативного характеру; якістю організації роботи служби безпеки підприємства.

Схематично вплив складових, що формують економічну безпеку підприємства, представлено на рис. 6.14.

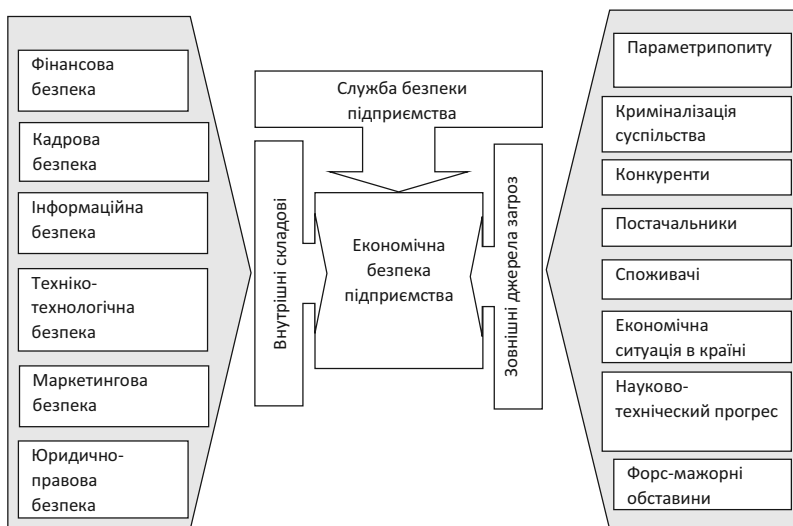

Рис. 6.14. Фактори формування економічної безпеки підприємства (авторська розробка)

Як правило, економічна безпека підприємства розглядається як стан організації у теперішній час та як її здатність завдяки ефективному використанню ресурсів протистояти негативним тенденціям ринку та забезпечувати стале функціонування закладу. Теоретико-методологічні основи забезпечення економічної безпеки підприємства розглядають її переважно як наслідок поточної діяльності. Між тим, як вірно зауважено у роботах [4; 15], при підході до дефініції безпеки виключно з позицій захисту фактично нівелюється значення превентивних дій (звуження, послаблення, усунення, попередження), результатом яких, власне, і є формування умов стабільного функціонування, відтворення та розвитку

системи [13]. А отже, звужене тлумачення безпеки, виключно з позицій захисту, потребує його подальшого розвитку.

У контексті забезпечення економічної безпеки у майбутньому важливим є не тільки реагування на ситуацію, що склалася. Кожна проблема має певну історію свого розвитку, є наслідком рішень або вчинків керівників, співробітників, контрагентів як результат їх свідомих або несвідомих дій. Перспективним напрямком розвитку теорії економічної безпеки можна вважати комплаєнс як комплекс мір превентивного характеру, спрямований на відстеження потенційно негативних чинників та тенденцій, здатних завдати економічну шкоду діяльності закладу.

Сьогодні в Україні особливого занепокою викликає проблема корупційних проявів у всіх сферах діяльності. Не випадково комплаєнс стає предметом особливої зацікавленості щодо вивчення та впровадження його у практику діяльності вітчизняних закладів та привертає увагу вітчизняної наукової спільноти.

Комплаєнс на підприємстві — це система заходів, спрямованих на виявлення потенційно небезпечних факторів і захист його ділової репутації від протиправних дій корупційного характеру співробітників підприємства і зовнішніх структур [10; 11]. Функція комплаєнс повинна здійснюватися не за фактом вчинення протиправних дій, а націлена на їх попередження у майбутньому. Він включає контроль, розробку і впровадження заходів, спрямованих на захист підприємства від укладання потенційно небезпечних контрактів, контроль факторів ризику; розробку превентивних заходів щодо попередження порушень вимог нормативних документів; впровадження заходів щодо запобігання шкоди діловій репутації; протидію проведенню протизаконних операцій, відстеження проявів корупції тощо. Комплаєнс у діяльності промислового підприємства покликаний забезпечити виконання вимог чинного законодавства та правил корпоративної етики. Го-

ловною метою комплаєнсу є захист економічних інтересів промислового підприємства від факторів, здатних негативно вплинути на фінансову та іміджеву складову його діяльності. Комплаєнс можна розглядати як один з важелів забезпечення економічної безпеки підприємства шляхом захисту від негативної дії комплексу факторів, що впливають на його імідж.

Комплаєнс являє собою систему превентивних мір захисту ділової репутації закладу шляхом аналізу потенційно небезпечних чинників внутрішнього середовища та відстеження безпеки зовнішніх чинників [10; 11]. Ці дії спрямовані на запобігання укладенню навмисно не вигідних угод, протидію проведенню протизаконних правочинів, відстеження проявів корупції тощо, тобто дій, здатних негативно вплинути на фінансову та іміджеву складову діяльності підприємств.

Потенційну загрозу економічному стану підприємства можуть створювати дії зовнішніх контрагентів (партнерів по бізнесу, конкурентів) та діяльність працівників закладу. Негативні наслідки можуть бути результатом спланованих дій або результатом недостатньої уваги, некомпетентності, халатності, недбалості фахівців. На рис. 6.15 запропонована класифікація ризиків репутаційного характеру залежно від середовища їх виникнення.

Зону етичного ризику [8, с. 24–25] внутрішнього середовища формують можливі факти корупційних дій працівників підприємства, зловживання службовим становищем; факти порушення етичних норм, шахрайство, хабарництво, виведення грошових коштів, незаконне привласнення активів тощо.

Етичні ризики зовнішнього середовища містять можливі прояви несумлінного ведення бізнесу з боку партнерських організацій та конкурентів. Вони можуть проявлятися у порушенні договірних відносин, фактах неналежного конкурентного суперництва, проникнення у інформаційну систему підприємства з метою отримання конфіденційної інформації, проведення кібер-атак та пошкодження баз даних тощо.

ВИДИ КОМПЛАСНС-РИЗИКІВ			
Ризики внутрішнього середовища		Ризики зовнішнього середовища	
Зона етичного ризику	Конфлікт інтересів	Протиправні дії контрагентів	Зона етичного ризику
	Поводження з конфіденційною інформацією	Прояви недобросовісної конкуренції	
	Подарунки	Комунікативні ризики	
	Наявність особистої зацікавленості (прямої або опосередкованої)	Проникнення у інформаційне поле підприємства	
Зона непередбачуваного ризику	Використання контрагентами недостатньої обізнаності співробітників	Наявність прихованих комерційних ризиків	Зона корупційного ризику
	Порушення працівником підприємства вимог нормативно-правових актів	Підкуп	
	Форс-мажорні обставини	Шантаж	
	Корпоративне шахрайство	Змова	

Рис. 6.15. Види компласнс-ризиків за зонами виникнення (авторська розробка)

Зона непередбачуваного ризику включає чинники, які формуються у внутрішньому середовищі, але складно піддаються прогнозу. Більшість з них визначають як людський фактор. Певним чином вони корелюються з етичними ризиками внутрішнього середовища.

Зона корупційного ризику включає прямі неправомірні дії зовнішніх організацій з метою пошкодження підприємницького авторитету підприємства або усунення його з ринкового поля.

З наведеної класифікації випливає, що компласнс-ризиками є фактори зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства. Компласнс-ризики внутрішнього формування (рис. 6.16) пов'язані з діяльністю персоналу, його юридичною грамотністю, контролем за дотриманням вимог нормативно-розпорядчої документації, контролем за циркулюванням внутрішньої інформації, що становить комерційну таємницю.

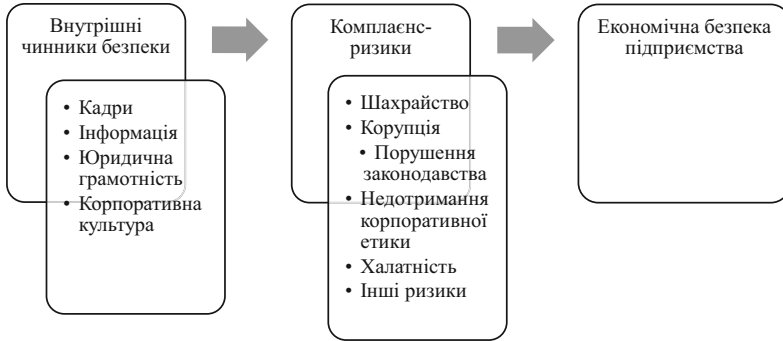

Рис. 6.16. Внутрішньовиробничі чинники впливу на економічну безпеку підприємства (авторська розробка)

Зазначені фактори, що формуються у внутрішньому середовищі підприємства, є результатом свідомих чи несвідомих дій персоналу підприємства. Свідомі дії є наслідком бажання і можливостей співробітників мати необґрунтовану вигоду, корупційних дій, шахрайства, недостатньої уваги до якості підбору персоналу, низької корпоративної культури, браком контролю ресурсної складової діяльності підприємства тощо. Несвідомі дії персоналу є наслідком його недостатньої юридичної грамотності, недбалості, низької професійної компетентності, що тягне за собою помилки і прорахунки у виконанні професійних обов'язків. Відповідно до досліджень засновника теорії коучингу американця Тома Леонарда, успіх людини на 10% залежить від його знань і умінь, на 40% від способу його думок і на 50% від його оточення [3, с.103]. Відповідно до цієї теорії зазначені внутрішні чинники можуть бути використані контрагентами як сприятливість середовища для впливу зовнішніх комплаєнс-ризиків (підкупу, свідомого невірнього оформлення юридичної документації, провокування скоєння правопорушень).

Комплаєнс-ризиками зовнішнього формування (рис. 6.17) є наслідком свідомих або випадкових дій партнерів по бізнесу, конкурентів й інших контрагентів.

Рис. 6.17. Зовнішні чинники впливу на економічну безпеку підприємства (авторська розробка)

Часто негативний вплив на економічну безпеку підприємства є наслідком політики партнерів по бізнесу або конкурентів, що не має на меті заподіяння шкоди іншому підприємству. Первинним для будь-якого суб'єкта економіки є досягнення власних цілей. Більш серйозну загрозу економічній безпеці підприємства представляють свідомі дії зовнішніх структур, спрямовані на зниження іміджу контрагента, зниження економічних показників його діяльності аж до витіснення з ринку або рейдерського захоплення бізнесу. На рис. 6.18 представлені основні фактори, що сприяють криміналізації бізнесу.

Інше	13,4
Слабкий контроль з боку держави	20
Безкарність	33,3
Можливість заробити після успішного захоплення	66,7
Корумпованість судової системи	73,3

Рис. 6.18. Фактори, що впливають на збільшення кількості рейдерських атак на підприємства, % [1]

У разі впливу зовнішніх комплаєнс-загроз успіх підприємства у забезпеченні його економічної безпеки багато в чому залежить від особистих якостей та компетентності керівників підприємства, грамотності його юридичної служби, рівня корпоративної культури та ділової етики співробітників підприємства.

Таким чином, економічну безпеку підприємства варто розглядати як відкриту динамічну систему зі складними інституційними формами і відносинами між ними. Вона складається з безлічі елементів, об'єднаних в єдину структуру за допомогою їх властивостей і відносин між ними, що функціонують у певному середовищі [3, с.123].

Об'єктами комплаєнс-контролю виступають фактори внутрішнього і зовнішнього формування (табл. 6.7).

Захист економічної безпеки підприємства забезпечується шляхом моніторингу комплаєнс-загроз як внутрішнього, так і зовнішнього формування та оперативної розробки заходів з метою протидії їх виникненню (рис. 6.19).

Таким чином, комплаєнс-контроль є превентивним засобом захисту підприємства від комплаєнс-ризиків, що становлять загрозу його економічній безпеці. Комплаєнс є інструментом системи внутрішнього контролю і елементом процесу корпоративного управління на підприємстві. Правильне ставлення керівництва підприємства до функції комплаєнс-контролю створює умови для ефективного управління ризиками втрати прибутку, знижує потенційну можливість втрат навмисного або ненавмисного характеру, втрат бізнес-репутації. Комплаєнс-контроль забезпечує захист економічних інтересів підприємства від потенційних ризиків на ранніх стадіях, що спрощує їх нейтралізацію.

Таблиця 6.7

Види компласн-загроз економічній безпеці підприємства
(авторська розробка)

Фактори безпеки	Компласн-ризик	Вплив на економічну безпеку
Фактори внутрішнього формування		
Персонал	Відповідність діяльності персоналу вимогам законодавства, внутрішнім положенням і правилам, кодексу ділової етики; Корупційні дії	Якість взаємин з клієнтами і контрагентами; Широкий спектр впливу на економічну безпеку
Інформація	Відтік інформації, що становить комерційну таємницю; Навмисне спотворення інформації при прийнятті бізнес-рішень	Втрата конкурентних позицій на ринку; Прорахунки у прийнятті бізнес-рішень
Корпоративна культура	Виникнення конфліктних ситуацій з партнерами (недотримання термінів поставок, термінів взаєморозрахунків, якості надання послуг тощо)	Втрата іміджу надійного партнера; Відтік клієнтської бази
Юридична грамотність	Контроль внутрішнього і зовнішнього документообігу на предмет відповідності юридичним нормам	Настання юридичної відповідальності за неправомірні дії керівництва підприємства аж до втрати бізнесу
Фактори зовнішнього формування		
Конкуренти	Факти недобросовісної конкуренції	Зниження обсягів збуту готової продукції; Втрата конкурентних позицій
Постачальники	Змова постачальників; Дестабілізація ресурсного забезпечення	Зниження показників рентабельності; Втрата переваг в ринковій взаємодії
Споживачі	Зниження лояльності споживачів; Зміна вподобань	Втрати обсягів збуту готової продукції; Втрата конкурентних позицій

Рис. 6.19. *Забезпечення економічної безпеки підприємства в умовах комплаєнс-ризиків (авторська розробка)*

Серед переваг впровадження комплаєнс-контролю на промисловому підприємстві Перерва П.Г. виокремлює наступні [7, с. 155]: запобігання та мінімізація фінансових втрат, банкрутства і санкцій; налагодження системи виявлення і запобігання явищ шахрайства, корупції та іншого роду погроз бізнесу; збереження та розвиток ділової репутації підприємства; підвищення ефективності діяльності, підвищення конкурентоспроможності, інвестиційної привабливості і вартості підприємства.

Таким чином, комплаєнс у системі захисту економічної безпеки підприємства — це комплекс превентивних заходів з контролю за дотриманням вимог законодавства працівниками підприємства, його контрагентами та іншими учасниками ринкових процесів з метою запобігання виникнення фінансових ризиків від зниження ділової репутації в результаті свідомого чи несвідомого порушення вимог керівних документів при здійсненні повсякденної діяльності та взаємодії з зовнішніми контрагентами. Метою забезпечення економічної безпеки підприємства можна вважати комплексну протидію потенціальним та реальним загрозам, усунення та мінімізація яких гарантують суб'єкту господарювання сталя та

максимально ефективне функціонування у мінливих умовах зовнішнього та внутрішнього середовища у теперішній час, а також забезпечення високого потенціалу розвитку підприємства у майбутньому.

1. **Берlach А.І.** Безпека бізнесу / А.І. Берlach. — К. : Університет Україна, 2007. — 280 с.

2. **Гапоненко В.Ф.** Экономическая безопасность предприятий. Подходы и принципы / В.Ф. Гапоненко, А.Л. Беспалько, А.С. Власков. — М.: Издательство «Ось–89», 2007. — 208 с.

3. **Корчевська Л.О.** Синергетичне управління економічною безпекою підприємства / Л.О. Корчевська. — Дисертація на здобуття наук. ступ. д. екон. н., 08.00.04. Херсонський національний технічний університет. — Херсон, 2017 — 501 с.

4. **Ліпкан В.А.** Безпекознавство: навч. посібник / В.А. Ліпкан. — К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2003. — 208 с.

5. **Орлик О.В.** Економічна безпека підприємства: властивості, стратегія та методи забезпечення / О.В. Орлик // Економічна безпека в умовах глобалізації світової економіки: [колективна монографія у 2 т.]. — Дніпропетровськ: «ФОРМ Дробязко С.І.», 2014. — Т. 2. — С. 176–182.

6. **Ортинський В.Л.** Економічна безпека підприємств, організацій та установ / В.Л. Ортинський, І.С. Керницький, З.Б. Живко — К. : Правова єдність, 2009. — 544 с.

7. **Перерва П.Г.** Комплаєнс-програма промислового підприємства: сутність і задачі / П. Г. Перерва // Вісник Нац. техн. ун-ту «ХПІ» : зб. наук. пр. Сер. : Економічні науки. — Харків : НТУ «ХПІ», 2017. — № 24 (1246). — С. 153–158.

8. Реализация антикоррупционных программ на муниципальном уровне: Научно-практическое издание. — М.: Американская ассоциация юристов, 2013. — 124 с.

9. **Різник Н.С.** Теорії та змістово-типологічні характеристики безпеки підприємства / Н.С. Різник, Н.І. Корецька // Економічний форум. — 2013. — № 1. — 238–243 с.

10. **Романчик Т.В.** Економічна безпека підприємства: функціональні аспекти / Т.В. Романчик // Стратегічні імперативи розвитку туризму та економіки в умовах глобалізації. — Запоріжжя : «Промсвіта», 2017. — Т. 2. — С. 372–374

11. **Романчик Т. В.** Наукові засади дефініції «економічна безпека» / Т.В. Романчик // Стратегічні перспективи розвитку економічних суб'єктів в нестабільному економічному середовищі. — Кременчук, КрНУ, 2017 — С. 206–210.

12. Словник української мови [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/bezpeka>.

13. **Тендюк А.О.** Екологічна безпека регіону як вагома складова національної безпеки України [Електронний ресурс] / А.О. Тендюк, Л.В. Стрижеус. — Режим доступу: <http://knutd.edu.ua/our-publication/533/683/6984>

14. **Чорна О.О.** Особливості функціонування поняття «безпека / bezpečnost» в сучасній публіцистиці (на матеріалі української та чеської мов) / О.О. Чорна // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. — 2012. — Випуск 19. — С. 161–167.

15. **Ярочкин В.И.** Секьюритология — наука о безопасности жизнедеятельности / В.И. Ярочкин — М.: «Ось-89», 2000 — 400 с.